

نسخه شناسی یک جلد قرآن کریم

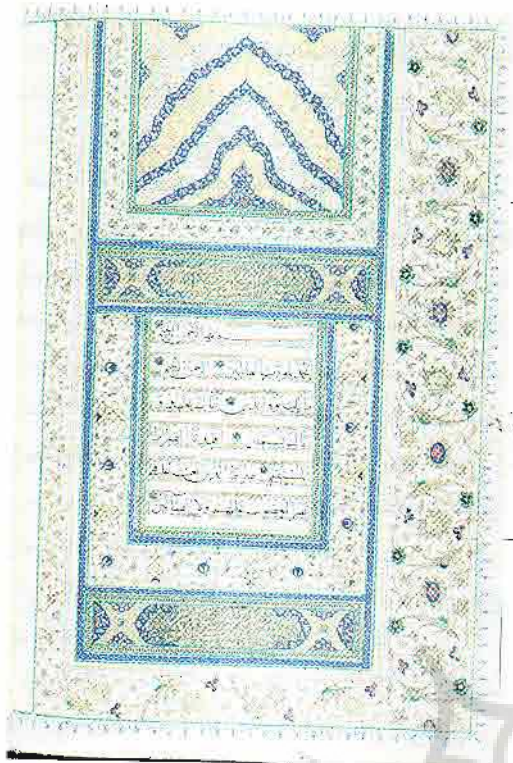
قرآن عزیززاده

در چهارمین نمایشگاه بزرگ قرآن کریم که نیمه نخست بهمن ماه سال پیش در موزه هنرهای معاصر تهران برگزار شد فرصتی فراهم شد تا با یکی از شاهکارهای بی‌بدیل کتابت و کتاب‌آرایی ایران و جهان آشنا شوم. این اثر بی‌نظیر که همچون ستاره‌های بر قله خوشنویسی و کتاب‌آرایی می‌درخشد یک جلد قرآن کریم خطی مذهب و مترجم از اواخر عصر قاجاریه به قلم و رقم "حوره المزنب الفانی محمد شفیح الارسنجانی فی سنه ۱۳۲۲" است، از کتابت این نسخه شریف همان گونه که از رقم کاتب برمی‌آید اینک حدود ۹۵ سال می‌گذرد و نگارنده که بنا به علایق فردی و مقتضیات شغلی به مجموعه‌های متعددی از کتب خطی و به ویژه قرآنهای نفیسه مراجعه داشته است، می‌تواند ادعا کند این مصحف شریف از جهات خط و شیوه نگارش و همسانی قلم در کلیه صفحات از آغاز تا پایان، مشابهی برای آن سراغ ندارد و به جرأت می‌توان ابراز داشت که زیباترین و استوارترین نمونه نسخ ایرانی را (که هیچ‌گاه همانند آن مشاهده نشده) رویت نموده است که قطعاً می‌تواند به عنوان شاخص عمده هنر خوشنویسی پایان عصر قاجار معرفی شود. - نسخه موصوف در قطعی است که اینک رحلی سلطانی نامیده می‌شود و به ابعادی حدود 24×37 سانتیمتر با جلد لاک‌ی - روغنی و رویه با بوم مشکی به شیوه گل و مرغ، لچک تریج الوان و اندرون آن با تک شاخه زنبق و حواشی با جدول‌کشی زرین‌ترین یافته است. - این مصحف مذهب، مترجم به شیوه‌ای از نسخ جلی نگارش یافته که عموماً نسخ ایرانی خوانده می‌شود و بدون هیچ تردیدی زیباترین قلم از خط نسخ است و همان گونه که در آخرین صفحه ملحقات آن درج شده، کاتب را "تالی مرحوم احمد نیریزی" خوانده‌اند، گر چه این قلم و جمعی از اهل فن به دلایل مشهود این دو و خوشنویس بزرگ تاریخ ایران را به جهانی غیر قابل مقایسه می‌داند.

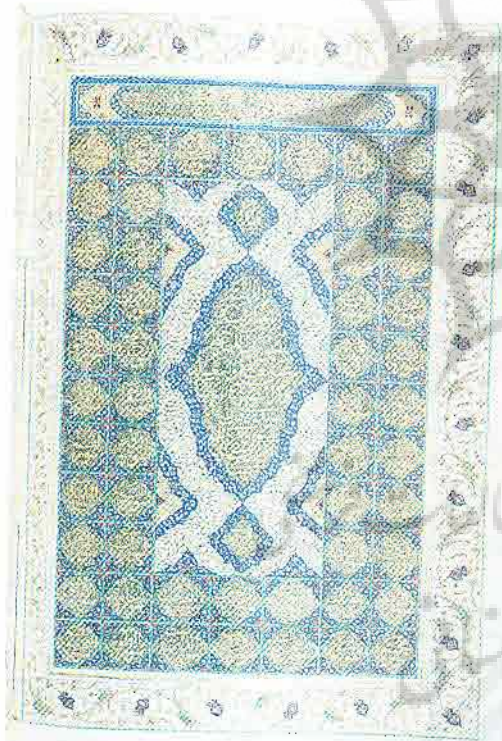
۳۴

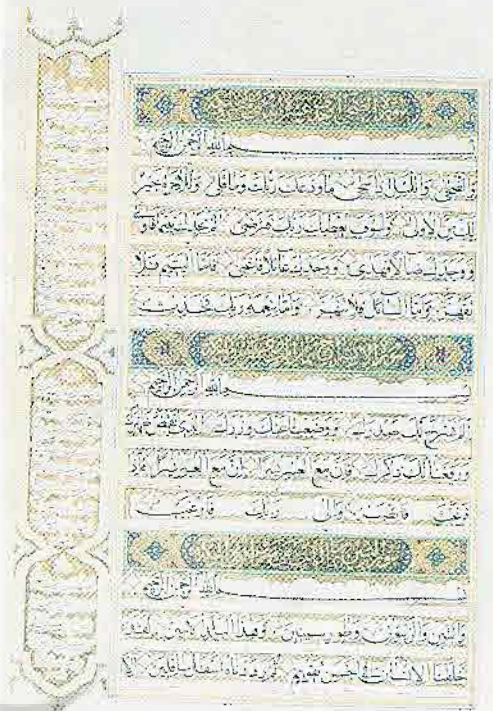
مجلات فرهنگی شماره ۱۷

۱۳۲۲

- سطح مکتوب کلی صفحات در این اثر نفیس به استثناء چند برگ افتتاح و صفحات اختتام آن به ابعاد $15/5 \times 26$ سانتیمتر و طول یک سطر آن حدود ۱۴ سانتیمتر بوده و عموم صفحات در پانزده سطر بر کاغذی آهار مهره، ضخیم به رنگ تقریباً نخودی و احتمالاً از نوع خانبالغ و یکدست انتخاب شده است. - شروع نسخه با سه برگ جدول‌کشی شده است و به شماره "۱۲۳۸۱" کتابخانه دولت علیه ایران به نشانه ثبت نسخه در اوایل

کوتاه و عناوین به قلم زر به خط رقاع درون شمه‌ها در حاشیه صفحات مشخص شده‌اند.

- نکته حایز توجه آن است که در برخی موارد سر سوره‌ها به صورت دو یا سه پاره در آمده‌اند که در نتیجه ختم سوره پیشین در یک سطر با یک الی سه کلمه است که در این صورت سر سوره‌ها شکسته شده و کلمات - یک تا سه کلمه - بین قطعات تذهیب سر سوره‌ها، تحریر یافته‌اند، همچنین اسماء برخی سوره‌ها که به نام پیامبران الهی است به کلام "علیه السلام" به صورت "سوره یونس علیه السلام" و "سوره یوسف علیه السلام" آورده شده است.

- جوار سر سوره‌ها و در حاشیه طولی صفحات در شأن نزول خواص سور و روایات معصومین در فضیلت سوره‌ها درون کتیبه‌های مذهب به خط شکسته نستعلیق تحریر یافته‌اند، عموم صفحات را ده‌گذاری شده و دارای صفحه شمار عددی الحاقی است که به عدد ۴۸۱ ختم می‌شود.

- پس از رقم کتاب به دنبال سوره مبارکه ناس در آخرین صفحه مکتوب از ملحقات این کتاب شریف یک صفحه در شرح سفارش و نگارش قرآن است که به خط شکسته نستعلیق مذهب درآمده است، این صفحه در هیجده سطر تنظیم یافته و نقش یک ترنج مذهب در پیشانی با کلام "هو اله المستعان" را دارد، شروع این صفحه به ترتیب ذیل است:

"بنده بندگان ملازم ملازمان آستان ملایک پاسبان... محمد علی مستوفی... بر اساس مندرجات این صفحه، این کتاب شریف به سفارش میرزا محمد علی مستوفی شیرازی برای قرائت شخص مظفرالدین شاه قاجار استکتاب شده و "جناب محامد اکتساب ادیب خوشنویس الحاج میرزا شفیع که در نگارش خط تالی مرحوم احمد نیریزی است ایشان را زحمت داده و به نوشتن کلام الله مجید مشغول ساخته و... نقد نصرت... فی شهر رجب‌الموجب لوی نیل سنه ۱۳۲۲".

- صفحه اخیر مذهب و مزین بوده و علی‌رغم دقتی که به عمل آمد متأسفانه نامی از کتاب قلم نستعلیق،^(۱) مذهب و جلد ساز این اثر کم‌نظیر به دست نیامد.

- این اثر نفیس به سه برگ کاغذ بدرقه آهار مهره ضخیم به رنگ نخودی با جدول کشی ختم می‌شود.

- از میرزا محمد شفیع قرآنیهای دیگری نیز به دست آمده است و مرحوم مهدی بیانی در صفحه ۷۵۴ و ۳ - ۱۱۷۲ از شرح احوال و آثار خوشنویسان می‌نویسد "میرزا محمد شفیع" در هفت قلم استاد بود و قرآنی به تاریخ ذی‌القعدة سنه ۱۲۹۱ در کتابخانه مجلس شورای ملی تهران از او دیده است."

حکومت پهلوی و شماره ۶۵۹ وزارت امور اقتصادی و دارایی که به هنگام نظارت وزارت مذکور بر مجموعه کاخ گلستان رقم خورده و نقش مهر کوچک "بدری آتابای ۱۳۴۹ رئیس کتابخانه سلطنتی" به نشانه ثبت و بررسی این نسخه توسط بانوی فاضل و رئیس امین کتابخانه سلطنتی سابق است که پشتکار و وظیفه‌شناسی او را از نزدیک مشاهده نموده است.

- پس از سه برگ مجدول فوق‌الذکر، دو صفحه دعای قبل از تلاوت وجود دارد که مذهب، قرینه و هر صفحه با نقش یک ترنج میانی و نه سطر دعا با شروع "الهم بالحق..." به خط رقاع به قلم سفیداب رنگین نویسی شده و اطراف آنرا پیچ‌های اسلیمی احاطه نموده و حواشی را برگهای ختایی زرین مزین ساخته است. عنوان دعا در دو سر ترنج در صدر و ذیل دو صفحه اخیر جای گرفته و فهرست اسماء سور در حاشیه ترنج‌های مذکور در کمال ظرافت و دقت در دو صفحه به صورت طرح قابی در مربعات قرینه افزوده شده است.

- دو صفحه افتتاح متن شریف به صورت قرینه، سراسر مذهب با سرلوح مرصع و عناوین و عدد آیات به قلم زر به خط رقاع درون سر سوره‌های مشابه است. حواشی دو صفحه آغازین را تزئینات ختایی زرین، جداول متعدد از گره و زنجیره‌سازی الوان و حاشیه بیرونی را جدول کشی زر با شرفه‌های کوتاه لاجوردی احاطه کرده است.

- این مصحف شریف با ترجمه زیرنویس فارسی به خط نستعلیق به قلم شنجرف در فواصل سطور است و پایانی آیات در کلیه موارد با گلهای پنج پر زرین مشخص شده و تقسیمات آیات و سور، خمس، نصف، حزب، جزو و علایم سجدهات با شمه‌های مذهب همراه با شرفه‌های

۱ - گر چه به استناد نوشته بدری آتابای در فهرست قرآنیهای خطی کتابخانه سلطنتی - خط نستعلیق نیز در مصحف مذکور اثر میرزا شفیع بوده و کتیبه‌های قلم شکسته نستعلیق از مرحوم میرزا محمد علی مستوفی شیرازی است.